

Boka László, Peremek és középpontok, Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról, Budapest, Balassi Kiadó, 2018, 309 p.

A beköszönő 20. század a magyar irodalomtörténet kulisszáinak szövevényességében igazítja el az olvasót Boka László *Peremek és középpontok* tanulmánykötete, amely a Balassi Kiadónál jelent meg az idei Ünnepi Könyvhétre. A puhafedelű borító csomópontok összekötését ábrázoló grafikája is utal arra, hogy a különböző kapcsolati hálók mentén lezajló életmű- és műtörténeti események, részletek kerülnek bemutatásra. A Szerző irodalomtörténeti kutatásainak régóta tervezett válogatása átfogó és váltott nézőpontú értékelésével mélyebb betekintést nyújt az akkori új korszak formálódó világlátásában.

Az általában fővárosi fókuszpontú kultúrának főként erdélyi irodalomtörténeti kötődéseinek térképe rajzolódik ki a 20. század első felében megjelenő személyes, alkotói kapcsolatok elemzésével, társadalomtörténeti háttérével. A meg-elevenített újságírói, írói, költői és értelmiségi életutak, társulások nagy része Nagyváradon, kisebb része Kolozsváron találkoznak, amelyek onnan indulnak és ágaznak tovább. A két város hírneve története során olykor túlszárnyalta szűkebb, közigazgatási határait: a középkori Nagyváradot még a nagy földrajzi felfedezők is tájékozódási pontként ismerték a kezdő hosszúsági kör miatt; s az Erdélyi Fejedelemség „Kincses Kolozsvára” kiapadhatatlan forrású szellemi örökségével vonult be máig hatóan a köztudatba. A 20. század azonban többszörösen próbára tette az addig kialakult műveltség- és társadalmi egységet és eszményt. A 19. század ipari forradalma és társadalmi változásai után Magyarországon ekkorra szilárdult meg a modern kor modern társadalma, amely magával hozta az új kor emberének összes, megrendítőnek nevezhető problémáját – a „modernség” valamennyi akkor még nyitott kérdéseit: az eltömegesedést, az elmagányosodást, a városiasodást, a gépesítést, az üzemszerűséget, a magára hagyatottságot, a hozzáférhető és közvetíthető szellemi áramlatok sokféleségét, stb. – az ön-

meghatározás újbóli kényszerével. Az útkeresés idejére általánossá válik az írni-olvasni tudás, így a nyomtatásban – (tömeg)sajtóban – terjesztett ismeretek, információk befolyásoló ereje, terelő funkciója korábban nem tapasztalt mértékűvé lett (22–23). S ekkor tudatosul az írástudókban saját, különleges felelősségük abban, hogy a virtuális teret képező közvéleményben (társadalmi tudatban) hogyan értelmeződnek, kódolódnak az egyes jelenségek, illetve az emlékezet szintjén miként élnek tovább, a diskurzus melyik vonulata marad fenn és hagyományozódik tovább. A tanulmánykötet négy nagyobb tematikus fejezetben világítja meg a korszak irodalmi közösségeiben az alkotók, a pályaszakaszok, a művek kapcsán nyomon követhető centralizáló és/vagy periferizáló értéktulajdonítások, magyarázó attitűdök, elfogadó, elutasító vélemények alakulását, azok egymásra ható érveit, csoportösszefüggéseit, csoporthátterét, valóságát, szembesítő kánonkritikai értékelését azért, hogy az irodalomtörténet-írás közkeletű álláspontjai árnyaltabb képet kapjanak, s az érdeklődőket új szempontú vizsgálódásra készítse.

A jól átgondolt szerkesztés a kötetindító nagy tematikus egységben *Az irodalmi és társadalmi modernizmus kérdéseit* villantja fel négy tanulmányban. Az első elemző írás már címében jelzi, hogy egy felfokozott hangulatú, „hadi készülődéses” szellemi közeget idéz meg az 1908-as *A Holnap* antológiával azért, hogy rámutasson: „A modernség magyar irodalmi térhódítása azonban nem a *Nyugat* kizárólagosságában mérhető” (14). A beválogatott költők (Ady Endre, Babits Mihály, Balázs Béla, Dutka Ákos, Emőd Tamás, Juhász Gyula, Miklós Jutka) többségét már ismerte az irodalmi közélet, azonban így együtt „visszhangrobbanást” idéztek elő. A vártnál sokkal elutasítóbb kritikai fogadtatás mellett a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909. évi *Almanachja* higgadt fórumot biztosított a felvetődött szempontok megmértetésére. A többségében nagyváradi illetőségű költőtársaság körül azonnal felálltak a háborús frontvonalak, majd mindent elsöprő polémiasorozat indult, amelynek intenzitása miatt a kortársak már-már szenzációhajhász rek-

lámfogásra gyanakodtak. A hagyományörző, nemzeti, konzervatív szemléletet képviselő irodalmi ítések tekintélyességei (Rákosi Jenő) mellett hangot adtak ellenvéleményüknek a tudományos élet prominensei (Beöthy Zsolt), nagyhatalmú közszereplők (Apponyi Albert). A megszólalásokban már ekkor megjelent a fővárosvidék ellentét. A tanulmányokban visszatérően hivatkozott, mértékadó kortárs irodalomtörténész, kritikus Schöpflin Aladár megállapította: „egyfelől, hogy az [...] antológia szerzőit több támadás érte, mint a *Nyugat*ot, másfelől [...] nemzedéki konfliktus is meghúzódott” (25). Boka László az érvek szintézisében felállítja a modernizmus három jelentéskörét: egyrészt modern vagyis új, legfrissebb viszonyító értelem; másrészt tartalomleíró vagyis korszerű, a mindenkori mának megfelelő; harmadrészt tartalomértékelő vagyis haladó, a régivel gyökeresen szakító (33). Zárásként kínálkozik a kézenfekvő következtetés, miszerint érdemes elővenni (az Országos Széchényi Könyvtár és az Argumentum Kiadó hasonló kiadásában is elérhető) *Almanach*ot mint „szellemi térképázatot”, amely hiteles forrásként és irányítúként szolgál.

A második tanulmány ugyancsak Nagyváradra invitálja az olvasót, hogy megjelenítse azt a színes társaságot, amely a *Holnap* Irodalmi Társaság köré csoportosult akár karriervágyból, akár eszmei közösségért, vagy anyagi támogatásért. A kialakult szellemi kör összetettsége miatt hét alfejezetben mozaikszerűen villannak fel a legmarkánsabb szereplők. A kortársak többfrontos támadás alá vonták az egész grémiumot, amelyhez széles támadási felületet nyújtottak maguk is. Az öntörvényű, erős egyéniségek miatt szükségszerűen rövid életű körtől Ady távolodott el a leghamarabb az egyre biztosabb budapesti befogadottságával. Bár ő állt a harcok középpontjában, de az ösztűz erejéből mindenkinek jutott, s a válaszcsepások (lásd *A duk-duk affért*) pedig végképp aláásták a barátságokat. A heterogén összetételű szerveződés motorja, *A Holnap* antológia szerkesztője, az igencsak megosztó személyiségű, marxista elköteleződésű Antal Sándor volt, aki az értékelő alfejezetcímbe méltán rászolgált az „int-

rikus” jelzőre, még akkor is, ha némely esetben nyitva marad az olvasó számára, hogy lépéseit szándékosság vagy meggondolatlanság motíválhatta. A körbe látogatókhoz tartoztak az újságírók, az írók, a költők, a művészek, a jogászok, az asszimilánsok, szabadgondolkodók, a polgári radikálisok, a későbbi tanácsköztársaságiak, a nagypolgárok, a szerencselovagok stb., vagyis mindazon magukat értelmiséginek tartók, akiket az újítás és gyökeres változtatás vágya, a haladás eszméje kötött össze. Ady szűk barátaiból, a gyakori vendégek között feltűnt az az akkor már kétes hírű Rozsnyay Kálmán, aki egy általa fordított, színre vitt és konferált Oscar Wilde-darab (*Pádua hercegnője*) bemutatásához bizalmat kapott. A botrányosra sikerült előadás csak olaj volt arra a tűzre, amelyet *A Holnap*-ellenes kritikák országosan fel-fellángoló izzásban tartottak. Az ügyet továbbfokozta a Wilde-emléktábla avatásának terve. Természetesen a helyi sajtó vitriolos élő közleményben kommentálta a történeteket. A kritikus hangok adok-kapok csatájában azonban a *Nagyvárad* *Napló* munkatársa, a *Holnap* Irodalmi Társaság aktuális elnöke, Nagy Mihály toll helyett a nyílt utcán ököllel rontott Szirmay Ödönre. A tettelegességből – ugyan közös megegyezéssel végződő –, de visszhangos sajtóper kerekedett. A második, 1909-es antológia szerkesztője, a társaság egy másik vezető alakja, az Ady-barát Kollányi Boldizsár volt, akit főként szabadgondolkodóként, szabadkőművesként tartottak számon. A kötethez írott előszava meglehetősen szerteágazó következtetésekkel mutatta be a magyar irodalmi modernséget. Az utolsó nagy skandallum, az 1909. évi, a Társaság javára rendezett, szilveszteri műsor esti óvatlan elszólás nyomán keletkezett, miszerint a konferanszé „a nagyvárad újságírók nevében köszönte meg” (59) a támogatást, holott az adományozás nemcsak nekik történt. A visszás helyzet elmérgesedett, s a költők kiléptek a Társaságból. Bár a társulás kétségtelen vonzerejét – és később védjegyét – az első, 1908-as antológia költői jelentették. Az egyre erősödő felhígulás folyamatát az utolsó alfejezet tárgyalja. Nagy erénye az összeállított irodalomtörténeti múltértelmező megjelenítésnek, hogy bár a meg-

idézett alakok és események akár bulvárhősök is lehetnének, mégis emberi gyarlóságokkal együtt megmaradnak az eszmei útkeresők fennköltségében.

A harmadik tanulmány Babitsnak a nyilvánosságba lépésének kezdeti, 1908–1909-es éveit tárja fel, hogy megragadja a költő visszahúzódó énjét, lefojtott szubjektivitását, illetve körüljárja, hogy miként hártotta a közszerepléseket. A vizsgálat azért is izgalmas, mert „Babitsnak a titokzatosság, az ismeretlenség, a sejtelmesség ugyanis – a [Holnapot övező] kritikai fogadtatás minden botránya és ebből fakadó belső romantikussága mellett – előnyére is vált” (65–66). Az Ady-epigonság vádját élesen utasította vissza, bár Ady nagyságát nem vitatta, ugyanakkor elismeri, hogy az őket ért megrovások nem alaptalanok. A *Nyugat* szerkesztősége azonban felfigyelt rá, hívta, s ha akadozva is, de egy hosszú kapcsolat vette kezdetét. Költészetében nem választható szét „az úgynevezett esztétizáló és hagyományörző modernség” (76), amelyben a „zárt terek a belső kontemplációnak, a megfigyelésnek, a háttérbe húzódó én szemlélődésének a helyszínei” (76). A nyilvános fellépéseket, ahol lehet, kerülte. Mindenféle elköteleződést korlátozásként élt meg, ahogy azt később, 1911-ben a politika kapcsán kifejtette, hogy annak szükségszerűen rövid távú céljai eleve behatárolják az egyéni cselekvés hatókörét – a szabadságot, s az időleges célorientált csoportosulások is így működnek, azaz behatárolják a szabadságot, a művészetet. A visszaemlékezések, kortárs vélemények, levelezések, önvallomásokból felfejtett, sorra vett megnyilatkozásaiából egy, a saját művészetének tökéletessége miatt állandóan hezitáló, önmagával szemben végtelenül maximalista alkotó képe rajzolódik ki.

A negyedik elemzésben a magyar irodalomtörténet-írás szemléletváltásának nehézségei, iskolateremtő egyéniségekhez kötődő irányzatok meghaladásának állomásai vetődnek fel Kuncz Aladár kevésbé kutatott, 1907 és 1913 közötti pályaszakaszának taglalásakor. A szintézisre törekvő ifjú irodalmár bölcsészdoktori értekezését bővítette tovább terjedelmes művé *A magyar irodalomtörténet elméletének*

és módszerének fejlődése Toldy Ferenc óta címmel (amely sokáig kéziratként volt elérhető, azonban tavaly az Országos Széchényi Könyvtár és Kriterion Kiadó közreadott). Kuncz támaszkodott Taine irodalomelméletére, történelemfilozófiájára, amelyet ötvözött a modernebb esztétikákkal és más kultúrtörténetekkel, nyitott volt az összehasonlító irodalomtörténeti módszerekre, felhasználta korának legfrissebb hazai szakirodalmát. A közért való megszólalásaiban szorgalmazta az irodalomtörténeti fehér foltok felszámolását, hiányolta az összefoglaló irodalmi szintéziseket, kifogásolta a régebbi monográfiák elavultságát, kárhóztatta a regényes írói életrajzokat, tanárként az irodalomoktatást több olvasmányélménnyel kívánta javítani. A mintaadó Toldy Ferenchez hasonlóan forráskutatásokat végez, azonban doktori disszertációja hiába tartalmaz értékes megállapításokat, elsődleges szintetizáló következtéseket, egyenetlen stílusa miatt inkább egy nagyobb munka előkészületének tartották. Azonban a kibővített műnek egyértelmű „érdeme [...] világirodalmi szinten is történeti példákkal illusztrálja, elméleti rendszereket prezentál, s amennyire lehet, már itt is összefoglal, szintetizál” (102). A Szerző megállapítja, hogy „Kuncz anyagkezelése, kiterjedt figyelme fiatalokra ellenére elismerésre méltó” (103), műve hézagpótlónak tekinthető, sikerült „átfogó, összegző ismertetést” (104) írnia, azonban a teljes életmű értékelése még várat magára.

A második nagy tematikus egységben négy tanulmány tárgyalja az alkotói attitűdöket a háborús élethelyzetben. Az első elemzés az első világháború alatti hátországi propagandán keresztül világít rá az írott szavak erejére, irányítottságára, hatására. A háborút megelőzően a hosszú békeévtizedek elfeledtették még a remélt győzelemmel járó veszteségek okozta fájdalmat, pótolhatatlan áldozatokat. A háború kitörését minden oldalon üdvözölték, hiszen így az igaztalan sérelemért elégtételt lehet venni, sőt sokan úgy gondolták, hogy az ezzel járó felfordulás társadalmi megújulást eredményezhet. A hadi állapot elhúzódása, a fronthírek kijózanítólag hatottak. Így a feltárás az írói, újságírói szerepvállalásban beálló sokrétű val-

tozást kíséri végig, amely a kiábránduláson át, a pacifizmusig, s a teljes elutasításhoz vezet. A megszólalásokat erőteljesen befolyásolta a katonai szolgálatra való besorolás, az arra való alkalmatlanság, vagy az egyéb okbóli távolmaradás. Idővel azonban mindennél erősebben teret kapott az általános békevágy, amelynek érdekében az értelmiségiek egy szűkebb köre a Közép-Európai Államszövetség létrehozásán gondolkodott (127).

A következő tanulmány a propaganda kérdéskörét terjeszti ki a népszerű háborús antológiákra. A kiadók is felismerték az alkalom szülte keresletet, így közreadták a *Háborús novellákat*, a *Háborús versek könyvét*, a terjedelmesebb *Háborús antológiát*, s az *Ének a nagy időkből* című kötetecskét. Tudósítójellegük miatt kelendők lettek a feltámasztott háborús rövidprózák, életképek, amelyek a frontról, fogáságról, feldúlt otthonokról, háborús létről szóltak. A szélesebb merítésű, kordokumentációs igénnyel is összeállított, ám épp ezért hullámozó színvonalú *Háborús antológiát* övező fogadtatásban felmerült a nemzeti és nemzetietlen problémája. A konzervatív és az újítást képviselők között fel-fellángoló vitákban a felek támogatottsága egyensúlyba került. Általában a publikált művek hangvételén, tartalmiságán, valamint recepcióiban végigvonult az előzőekben bemutatott hadi várakozásokhoz fűződő attitűdváltás.

A harmadik írás pedig kifejezetten a propaganda ellenszélében fellépő költőkre fókuszál. Az emlékezet a pacifista szemléletet jobbra a *Nyugat* köré csoportosulókhöz társítja, holott rajtuk kívül voltak mások is. Közülük is kitűnt két egykori holnapos költő, Dutka Ákos és Emőd Tamás, akik más-más életúttal ugyan, de „pacifizmusukat, mélyen megélt magyarságukat és egyszerre nyugatos, modern” (153) világszemléletük – „az elsők között voltak, akik nyíltan és igen korán figyelmeztettek a mindenkori háborúk borzalmaira” (154). A korról és a közhangulattal összefüggésben, párhuzamosan megidézett életútszakaszokban a szerző sorra fejt fel azokat a szálakat és a motívumokat, amelyek Emődnél az 1915-ös *Dicsőség, dicsőség* és az 1917-es *Ferenc Jóska levelesládájá-*

ból című verseskötetet eredményezték, illetve Dutkánál az 1915-ös *Az yperni Krisztust* és az 1917-es *Ismerek Caesar* című könyvhöz vezettek. Az előbbinél többek között meglevenedik a korabeli békevágyat és reményt életben tartó, a szabadságos kiskönyvecskékről szóló romantikus népi legenda. Az utóbbinál pedig alapvetően a háború szomorú alkalom a humanista értékek és világnézet megjelenítésére, aki „„a vates ihletével mondta meg a véget: Magyarország halála ez a háború” (162). A következtetés érvei szerint a békepárti világnézeti alapállás gyökere valahol ott az egykori közös asztal, a nagyvárad hely szellemiségében keresendő.

Az utolsó hosszabb lélegzetű tanulmány Babits és Kosztolányi tízes évekbeli Arany-képet vizsgálja. Arany, a költőóriás életművét a 19. század nagy irodalomtörténeti értékelésekben egyértelműen a népies-nemzeti líra csúcának tekintették, és ezt a megítélésbeli prioritást adták tovább. A kánontörténeti áttekintést követően hat alfejezet próbálja több szempontból megvilágítani az Arany-értelmezéseket. Az összegzésre törekvőket lenyűgözi az életmű gazdagsága, mélysége, tisztasága, utánozhatatlan egyszerűsége, ezért abban egyetértenek, hogy a rákövetkező nemzedékeknek mindig újat fog adni. Nagyságának érzékeltetéséhez, megkülönböztetéséhez szükségszerűen összevetésre került Petőfivel, így a népiségének, a habitusának megfogalmazásához is. Hatását árnyalva elmondható, hogy az 1900-as évekbeli budapesti egyetemen tanuló, szárnyukat bontogató, ifjú költők (Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula) rajonganak érte, vele alszanak, vele kelnek. Babits róla írta disszertációját, később önmaga kánonképzéseket vert a rokonította magát, míg a vele szemben álló Ady pedig Petőfivel érzett hasonlatosságot. Az öndefiníciók megalkotásához a legkülönbözőbb Arany- és Petőfi-olvasatok születtek, amely során az elemzők új, magukra, korukra rímelő felismerésekre jutottak. 1917-re, az Arany-centenárium évében, egy teljesen átalakuló korban ismét fontos volt a haza, az anyanyelvi kultúra hangsúlyozása, „a magát emésztő, vívódó modern lírikus megrajzolása Babits és Kosztolányi előadásaiban” (191).

Babits ekkorra örök erkölcsi értékek mentén közösségekben gondolkodó humanista, akinek lelkiismereti kérdés az igazságok kimondása – „a tízes évek végére lesz láthatóan moralizáló humanista [...]»A lélek [...] befelé tekint«” (192). A nagyváradi ünnepség díszelőadója, Kosztolányi így jelenítette meg: „»Apáink más Arany Jánost olvastak, mint mi. Ővők volt az epikus, a fiatal, a nyugodt. Miénk a lírikus, az öreg, az ideges«” (165). S az iménti hangsúlyeltolódásra ők ketten hívták fel először a figyelmet.

A két utolsó tematikus rész inkább a kolozsvári vonzaskörre koncentrál. Így a harmadik blokk három tanulmánya az egyéni pályákat és a kapcsolati hálókat helyezi előtérbe. Az első elemzés, sajátos módon, a rendkívüli tehetségű Bánffy Miklós munkássága beágyazhatóságának nehézségét – valójában lehetetlenségét mutatja be. A páratlanul ragyogó alkotói vénával rendelkező erdélyi mágnást elrettentette az egyhangúság, s mindent megtett, hogy ezt elkerülje. Bár cím szerint főleg a novellista Kisbán Miklós áll a középpontban, de megkerülhetetlen a nézőpont tágitása. Ugyanis egy olyan emberről van szó, aki reneszánsz egyéniségként nemcsak a különböző művészeti ágakban és azok egyes műfajaiban képes volt bravúrosan brillírozni, hanem közéleti szerepeiben is szerteágazó, előremutató teljesítményt mutatott fel, de arisztokrataként saját rétegével is kritikus, honpártoló tevékenységet folytatott. Minden területen meghaladta kortársait. Az elismerések mellett a művészek politikusnak, a politikusok művésznek tartották. Az 1906-os *Naplegenda* című novelláskötet megjelenésekor többek között Ady Ibsen, Nietzsche és Spencer nevét említette – az általa „amatőr” írónak aposztrofált művész méltatásában (azonban később a jelző Illés Endrénél a csaknem megsemmisítően hátrányos „dilettánsra” változott). Majd, az 1914-es *A haldokló oroszán* közreadása után ugyancsak kalapot emelt Kisbán rövidprózája előtt, amelynek balladai tömörségű nyelvezete, metaforikus stílusa, a cselekményszövés végpontjainak feloldatlansága a drámaiságot a végsőkig feszítette. Az 1934–1940-es *Erdélyi történet* regénytrilógiáját is nemzetközi léptékben le-

het értékelni. A megrajzolt pályaszakasz kiváló adalék egy majdani teljes életmű szintéziséhez.

A második írásban már a nemzetpróbaló szétszakitottság terhe alatti szellemi, irodalmi egységet őrző, arra törekvő, honmegtartó „kincskeresők” Kolozsváron egybefonódó nemzedéki láncolata tárul az olvasó elé. Az elemzés bővebben kitér a kulturális emlékezetnek helyhez kötöttségéről szóló érvekre, hiszen a Jékely-sorok megidézettjeinél a leghangsúlyosabb elem a földrajziség. Kuncz Aladár, Bánffy Miklós, Jékely Zoltán „lámpásnak” térnek vissza Erdélybe. Bánffy kezében futottak össze a kultúrpolitikai program szálai, s amelynek Kuncz kidolgozásában vett részt. Az utóbbi irodalom-szervezői gondolkodásában nem annyira az – eleve különállóságot, lehatároltságot, a megnyugvás látszatát keltő – „erdélyi irodalom” kifejezése volt a főszerep, hanem a célkijelölő (teleologikus) transzilvanizmus fogalomé, amelyet kulturprogramot hordozó tartalommal tölthetett meg. Regényírói működésében a francia fogság (*Fekete kolostor*, 1931) mellett a „kincses város” (*Felleg a város felett*, 1931) is ihletője lett. Bánffy híres regénytrilógiájában pedig a szereplőknél mutatható ki a mintaadó kolozsváriak. Mindketten meghatározó alakjai voltak az *Erdélyi Helikon* szerkesztőségének, amelynek Jékely Zoltán édesapja is tagja volt – s az atyai jó barátokat ő már gyermekként is ismerhette.

A harmadik tanulmány Jékely és Kuncz relációjában a fenti atyai, mentori kapcsolatot hozza közelebb az olvasóhoz négy alfejezetben. A kibontakozó kapcsolati hálóban rejlő kohéziós erők, kulturális tőkék érzékeltetését Pierre Bourdieu, Hauser Arnold, John Guillory hivatkozott tételei alapozzák meg. Az elméleti sorokat a beidézett kortárs visszaemlékezések igazolják vissza. A generációk, a csoportok és a társak szempontjából Kosztolányi lefektette, hogy ugyanaz a könyv mást mond az apáknak, s mást jelent a fiúknak; Schöpflin Aladár is tisztán látta, hogy az irodalmi viták mögött valójában nemzedéki különbségek húzódtak meg; Weöres Sándor is kifejtette, hogy minden nemzedéknek újra kell fogalmaznia önmagát. Az

atyák és fiak körüli kapcsolati tőke valóban megkönnyítheti az érvényesülést, de a csoportba tartozáshoz keményebb bizonyítási kényszert jelent. A kapcsolati háló egyértelműen „közége és kiváltó oka, forrása a művészeti elitbe tartozásnak” (239). A mentori, baráti, atyai ismeretségekben bejáratott állomások (iskola- és egyetemválasztások) egyezősége hozzájárul a következő nemzedék szintjén a kapcsolati hálók csomópontjainak megerősítéséhez, újraépítéséhez. Jékely Zoltán ugyanazokat az oktatási intézményeket látogatta, mint korábban Kuncz Aladár, továbbá Jékely a szülői kör fővárosi kötődései révén találkozott Szerb Antallal, aki újabb bizonyítási lehetőséghez segítette. Jékely Kuncz-ismeretsége kihatott a franciás érdeklődésére, magatartására, világlátására – róla írta szakdolgozatát és disszertációját. Ki tudta alakítani saját, irodalmi értékrendszerét, tisztánlátását, egyéni stílusát, erdélyiségét.

A negyedik tematikus egységben az utókor-nál tetten érhető rosták, emlékezet, hézagok tárgykörében három tanulmány szerepel. Így az első elemzés a József Attila-kánon jellegzetesebb recepcióit mutatja be a kisajátító irodalompolitikai téziseken, a költészet-történeti helyen, a kortárs hatástörténeti szerepen keresztül. Az életút tragikus vége, az öngyilkosság predestináltsága alapvetően befolyásolt minden későbbi recepciót, megadta a – Petőfihez mérhető – kultuszhoz tartozó beállítódást és nyelvhasználatot. 1938-ban a Cserépfalvi Kiadónál napvilágot látott *József Attila összes versei és válogatott írásai* című kötetnek hatalmas sikere lett. A *Szép Szó* is lehozott egy különszámot, de a kolozsvári *Korunk* már a versekhez tanulmányokat is publikált, „a harmincas évekre jellemző hármas pilléreken a konzervatív, a szocialista és a népi tábor is igyekezett tisztázni önmagát és a maga József Attila-képét” (257). Mivel igazán sehová sem tartozott, a legkülönbözőbb irányzatok kapták fel: „a népi, az avantgárd, a szocialista és munkásmozgalmi, a modern nyugatos, a nemzeti, a freudista-pszichanalitikus, a filozófikus stb.” (258) egészen a marxista vonalig. A feltáró értelmezések tükrében a *Curriculum vitae* valójában egy tudatosan képzett önkanonizáció kezdete volt; az életraj-

zon sorjáznak a válsághelyzetek, stigmatizációs lehetőségek. „Az életmű többszólalásága” számtalan költőutódnak jelentetett inspirációt „versesemény és verslény [..] beskatulyázhatatlansága” (263) miatt. Éppen ez a folytonosan megújíthatóság készíti az irodalomtörténet-írást az ismétlődő értékelésekre.

A második, a fordító Radnóti-ról szóló elemzés a tanulmánykötet talán leglíraibb (legszébb?) darabja. A szerző sorra veszi a költő életének azon elemeit, amelyek lehetővé tették azt a páratlan műfordítói teljesítményt, amelyben képes volt úgy újraalkotni magyarul az átültetendő művet, hogy annak művészete, eszmeisége az eredetivel vetekedett. A nyílt-szívű Radnóti kamaszkora óta a szerelem tisztaságával megfejlve fordult a körülötte egyre zordabbá váló világ felé. Életének értelmét, léteigazságát, magyarságát a magyar költészetben találta meg, hiszen a „Babits-on és Jórész-t Arany János-on iskolázott humanizmus és tisztesség adekvát nyelve az erkölcsi eszmény nyelve is” (269). Sík Sándortól nyert további tanítást hitről, költészetről, világról a biztosabb életigenlő szeretet-szárnyaláshoz. Radnóti-t a hétköznapi világban megélt, az idill és borzalom közti végletes érzelmi és értelmi amplitudó még inkább arra sarkallhatta, hogy az élet szép szentségeibe kapaszkodjon, hiszen az élet önző célja önmaga – önnön folytatása, s amely az embernél a humánus lényegi feladata. Az orfeuszi úton járó költő „alighanem tudatában volt, hogy a magyar nyelv [...] maga a megérthető lét” (275).

A harmadik, egyben kötetzáró írásban – a Szerző családtörténeti kötelezettsége révén is – az addig felvonultatott költőkoszorú oszlopos tagja, Dutka Ákos életművének kétszagoslató recepciójához, újrapozicionálásához szolgáltató arnyalt szempontokat három alfejezettel. Az első alfejezet az indulásban gyökerező félreértéseket fejti ki. A határozottan ígéretes nagyváradi poéta első, 1904-es *Vallomások könyve* verseskötetével már beérkezett, egyéni hangú művésznek számított, költeményeit megzenésítették. Az óceánon túlt is bejárt, világlátott ember művészi orientációját Fülep Lajos terelgette, valamint Reviczky Gyula és Vajda János lírájából táplálkozott, illetve a helyi jó

barát, Ady Endre hatása alól sem vonhatta ki magát. Az 1908-as *A Holnap* antológia megjelenése utáni viharos polémia nyomán mindenkit Ady-epigonsággal vádoltak. Köztük őt a legerősebben, alig lemoshatóanul, hiába álltak ki mellette a pályatársak, az irodalmi ítések egy része. Nem nyert bebocsátást a *Nyugat* belső köreibbe, még Ady javaslatára sem. Számára innentől vált az Ady-ismeretség kárhozatos teherré. Dutka mindvégig megmaradt a fiatalkorában megtalált, szecessziós költői stílusnál. Későbbi recenzesei az újabb versesköteteknél (*Az yperni Krisztus előtt*, 1915, *Ismerek Caesar*, 1917) üdvözölték az agilis hangot, a tartalmi gazdagságot, a sokszínűséget és a hangulati, zenei vagy asszociatív elemeket, de az általánosan üdvösnek vélt fejlődés kényszere miatt elmarasztalták a formahűségért. A lassú értékelésváltást a középső alfejezet mutatja be, ahogy az 1980-as évekre (f)elismerték, hogy „a dutkai életmű maga a »modernség

stílustörténeti dokumentuma«” (293). Az utolsó alfejezet egy tévesen azonosított Dutka-vers – az irodalomtörténet-íráshoz méltatlan – kálváriáját mutatja be, amely újabb felkiáltó jel arra, hogy a kialakult irodalomtörténeti kánonok rendezőelveit időről-időre fel kell frissíteni.

A névmutatóval is ellátott tanulmánykötet szerzője, Boka László válogatásával a peremhelyzetre szorult életművek és alkotások kapcsán rögzült irodalomtörténeti értelmezések átgondolásához kínál olyan mintát és fogódzókat, mint amilyet a 20. századi irodalmi modernségének különböző, korábban háttérben levő szempontjainak tárgyalásában megtett. A továbbgondolásra invitáló irodalomtörténész témaismeretének alaposságát bőséges lábjegyzetek tanúsítják, s amelyek kellő alátámasztottságot jelentenek ahhoz, hogy az építőjellegű diskurzus elindulhasson.

FABÓ EDIT